

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ*
Универзитет у Косовској Митровици
Учитељски факултет у Лепосавићу

Оригинални научни рад
Примљен: 25. 09. 2018.
Прихваћен: 14. 02. 2019.

ПОЗИТИВИСТИЧКИ ПРИСТУП ПАВЛА ПОПОВИЋА *ПЕСМАМА* ЈЕЛЕНЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Рад има за циљ да представи *Песме* Јелене Димитријевић кроз позитивистички приступ Павла Поповића. О њеној поезији у свом приказу Поповић је говорио крајње благонаклоно и са широким признањем. Када се појавила, Јелена Димитријевић је изненадила по много чему, највише својом енергијом којом је крчила путеве еманципацији жена на овом, у њено време, потпуно оријенталном простору. Закључићемо да се позитивистичким чињеницама објашњавају карактеристична тематска интересовања ове списатељице: положај жене у турским срединама, харемски живот, исламски амбијент, као и идејни план њене поезије.

Кључне речи: П. Поповић, историјска критика, позитивизам, Ј. Димитријевић, *Песме* Јелене Јов. Димитријевић.

Позитивисти су тврдили да је узрок настанка књижевног дела аутор. Стога је тумачење књижевног дела на основу личности и живота писца било један од најзаснованијих метода проучавања књижевности. Подаци о аутору користе нам за проучавање самог дела, затим за проучавање моралног, интелектуалног и емоционалног развоја писца и, на крају, за проучавање психологије његове личности и стваралачког процеса. Ова три становишта треба пажљиво разграничити. Прва теза објашњава и расветљава књижевно дело; друго гледиште помера пажњу на људску личност, а по трећем, то је грађа за психологију уметничког стварања. Бавећи се овом проблематиком требало би да повучемо разлику између два типа писаца – објективног и субјективног. Први тип представљају они који наглашавају пишчеву „неактивну способност”, његову отвореност према свету и његово поништавање своје конкретне личности. Писац супротног типа стреми показивању сопствене личности; жели да исцрта аутопортрет, да се исповеда, да изражава самога себе. У овој анализи акценат ћемо ставити на субјективни тип писца и његов

* snezanabascarevic@hotmail.com

емоционални развој, у чему ће нам помоћи психологија књижевности. Под психологијом књижевности можемо подразумевати: 1. психолошко проучавање писца као типа и као појединца; 2. проучавање стваралачког процеса; 3. деловање књижевности на читаоце, односно психологију публике. Тиме нам се пружа велики број могућности за тумачење књижевног уметничког дела.

Познато је да књижево уметничко дело представља документ о ствараоцу. Са данашње дистанце теновски приступ књижевним уметничким текстовима не би требало оквалификовати као сасвим погрешан. И такав приступ је, са своје стране, и на свој начин, доприносио да се о уметности и култури више зна. Тражити иза документа не само видљивог већ и невидљивог човека, чија је психичка и социјална конституција условљена, то је оно што је Тен желео. Идеја о присуству личности у делу није ни у 20. веку одбачена: она је на различите начине, понекад супротно Тену, присутна у мисли о књижевности 20. века. „Идеалну” ауторову личност уграђену у дело, тражио је и Кроче, а као „духовни етимон” и стилистички критичари. Данас, занемаривањем позитивизма као застареле методолошке концепције, не морамо занемаривати и његова драгоцену искуства.

У свом предавању из историје српске књижевности на Великој школи, одржаном 12. априла 1904. године под насловом „Проучавање српске књижевности, његови правци и методи”, Павле Поповић је истакао да се испитивање књижевности почело сматрати као део испитивања историје и историје људског духа. Историја књижевности је гледала на књижевна дела као на манифестације људског духа. Сва књижевна дела постала су за њу „историјски документи”, „Отисак нарави које их окружују”, и „обележје једнога стања духа” (Поповић 2002: 18). Тако је настала историјска критика.

У овој критици се и претеривало. Њен представник, Иполит Тен, предмет је оштрих и озбиљних напада, али морамо признати и да је он знатно унапредио књижевну анализу, и да се нико после њега ко проучава неког великог писца, не прихвата тога посла на исти начин. После Тена сваки проучавалац књижевних дела, ипак се служи историјском критиком при свом испитивању; неки више, неки мање.

Историјска критика гледа на три ствари: на однос књижевних дела према писцу, на њихов однос према средини, и однос према моменту. Иполит Тен се сматра главним заговорником историјске критике и са њим почиње покрет назван „књижевни историцизам”. Павле Поповић је у предавању детаљно објаснио однос књижевног дела према писцу. Приликом проучавања књижевног дела, критика полази од писца; његове личности и тиме објашњава његова дела. Она се пита каква му је раса, породица, порекло, темперамент, осећање, васпитање, образовање, начин живота, литерарне идеје (Поповић 2002: 19). Такође, поред пишчеве личности удео у његовим делима има и његова околина и друштво у којем живи, јер сваки писац, поред својих властитих идеја и осећања, има осећања и идеје које су заједничке целом времену којем припада (Поповић 2002: 19). Када је у питању однос према моменту, када критика проучава одређено књижевно дело тражи однос према ранијим делима исте врсте, затим место које му припада, његов положај према целини, према домаћој и страном књижевности.

У књижевној историји велики допринос на ову тему поред Павла Поповића дао је и Јован Скерлић. Док је Скерлић своје књижевноисторијске синтезе градио на основу туђих основних радова, Поповић је најчешће самостално ишао на изворе и трудио се да из прве руке сазна све што је у том тренутку било могуће сазнати о предмету којим се бавио (Поповић 1972: 9). Јован Деретић у „Историји српске књижевности” за Поповића каже да је као и Скерлић био фанцуски ђак и добар познавалац француског језика и књижевности, али да се због потреба универзитетске наставе, преусмерио на домаћу књижевност. Предавао је стару књижевност, али је временом надрастао ту поделу и бавио се подједнако и старим и новим периодима. Поповић је за себе рекао да је покушао спојити модерну француску критику са традиционалном славистиком (Деретић 2004: 441). За књижевне студије Павла Поповића можемо рећи да имају троструку основу: 1. архивска истраживања, која су му омогућавала да реконструише слике епоха и биографије писаца, 2. компаративна проучавања, у којима је утврђивао везе домаће књижевности с другим литературама, 3. критичку анализу књижевних дела. У његовој методологији постоје многе предности, али и ограничења тих приступа. Поповић је позитивистички исувише заокупљен детаљем, тако да обично губи из вида целину, у књижевној анализи показује доста школске педантерије и формализма, понекад и личне загрижљивости, али му се не може оспорити осећање за вредност текста (Деретић 2004: 441). У његовим излагањима има лежерности и фамилијарности, занимљива су, помало духовита, али се понекад претварају у необавезна ћаскања о ситницама. Такав је приказ *Песма Јелене Димитријевић*.

Примењујући позитивистички приступ, анализирао је њену збирку песама. Позитивизам као главни начин спознаје књижевног дела, узима искуство. Његово тежиште је на прикупљању и обради чињеница о писцу и његовом времену, о књижевним изворима, везама и утицајима. Позитивизам се бави проучавањем ауторовог порекла, рада, средине, живота, тема и мотива. Занима се за све оно што је изван књижевног дела, а што је могло утицати на његов настанак. Друштвени и историјски амбијент у коме је дело настало, културна клима, традиција на коју се ослања, књижевни контекст, односно утицаји, друштвена и филозофска схватања која дело одражава, пишчева биографија, односно живот, карактер и психологија, све су то спољашњи чиниоци који утичу на његов настанак.

Јелена Димитријевић је свој живот и дело посветила анализи живота жена, пре свега Туркиња и Американки. Туркиње су привукле њену пажњу својом конзервативношћу, пасивношћу, животом у прошлости; док су је Американке заинтересовале прогресивношћу и активношћу да буду у кораку са садашњим временом. Највећа заслуга ове списатељице је у томе што нам је открила скривени, незнани свет Муслиманки, који је лагано ишчезавао.

За књижевни рад Јелене Димитријевић значајан је духовни амбијент у коме се формирала и развијала, а који се пренео на њена дела. Велики утицај на њено формирање и тематско опредељење имало је детињство проведено у Крушевцу. Њена мајка била је добар познавалац српске десетерачке поезије

и усмених предања. Тако је епска традиција карактерно обликовала Јеленину личност. Поред живота у родном Крушевцу, Јеленином духовном развоју допринео је боравак у Алексинцу, где су живели мајчини рођаци. У богатој породичној библиотеци Јелена је много читала, учила манире који ће јој помоћи да се развије у прву српску жену путописца светских видика и светских познанстава. Утицај на њену књижевну инспирацију имао је боравак у Нишу који је наступио удајом за поручника Јована Димитријевића. И у овој средини Јелена је наставила да се усавршава. Од нишког муфтије научила је турски језик, обичаје и навике, а већ је говорила немачки, француски, енглески и руски. Убрзо је стекла поверење Муслиманки и привилегију да улази у хареме, да се дружи са булама и тако открива источњачку културу, дух и филозофију (Јовановић 2006: 90).

То искуство допринело је стварању песама чија је тема била источњачки свет. Она пева о животу турских жена, које често помиње са именом и статусом. Јелена је списатељица ослобођена сваке искључивости и стиче искуство на разним странама – и тамо где је победило православље, и тамо где оно једва опстаје, али и на странама где доминира ислам. На тај начин она се потврдила као писац културне историје и чувар културне баштине овог дела европског простора. Њено књижевно деловање наставља већ покренути причу о балканској култури која не познаје сталне и чврсте границе и потврђује алтруистички ангажман.

Јеленине *Песме* имају локалну боју са мотивима оријенталног живота, али у томе нема ничега погрешног. Јеленин однос према оријенту има елементе лирске идеализације само у смислу што се стварносна грађа претаче у доживљај. Песме су грађене наративно-описним поступком лирске стилизације с циљем да се истакне психолошка подлога песме, што није значило апотеозу том времену и животу (Јовановић 2006: 93).

Јелена Димитријевић окренута је позноромантичарској и сентименталистичкој грађанској поезији и усменој књижевности. Она пева разнежено, с једне стране, док се са друге стране могу чути епски десетерац и симетрични осмерац народне лирске песме (Ђорђевић 2006: 121). У њеној књизи песама највише простора заузимају љубавне, родољубиве и духовне песме. Њима преовладава романтичарско-сентименталистички тон са китњастом лирском нарацијом у којој се препознају дневни догађаји, анегдоте, описи и осећања. Са једне стране приказан је нишки крајолик, а са друге оријент.

Љубавне песме испеване су већином у мушком роду. Претпостављамо да је патријархално доба тадашње Србије лакше прихватало песме у којима мушкарац говори о љубави (Ђорђевић 2006: 122). Родољубиве песме писала је са мноштвом хипербола, док су религиозне најчешће у духу неканонизоване молитве.

Оријент је омиљени крајолик ове списатељице, јер је ондашњи Ниш био део тог оријента. Поред Срба у Нишу су живели Турци, Цинцари, Јевреји, Арбанаси, Бугари, Роми и други народи. Зато у Јелениној поезији нема нетрпељивости према тим групацијама. Посебне симпатије она изражава према турској маладежи, њиховој култури, језику и обичајима. Стихови о љубави

између Србина и Туркиње или Србина и Арнауткиње говоре у којој је мери љубав способна да превазиђе све препреке, па и оне најтеже, верске. Језик у њеном стваралаштву одаје наклоност према оријенталној култури. Она је употребом велике количине традиционализма покушала да приближи слику оријенталног духа (Ђорђевић 2006: 123).

„Јеленине песме” објављене 1894. године имају шест одељака. У првом су песме посвећене Богу, у другом песме роду, док трећи одељак има посебан наслов „Сарајске песме” и састоји се од четири циклуса: Зехри, Севдији од Севдије, Ариф или Зариф и источњачке романце. Четврти одељак носи наслов „Са Егејског мора” и инспирисан је Јелениним кратким боравком у Грчкој. У петом одељку налазе се, већином, пригодне песме посвећене рођацима, пријатељима и познаницима. У шестом одељку је „Баба Краса”, песнички монолог старе Нишлијке о старом и новом времену, написан на типичном нишком говору тога доба (Перић 2006: 160).

Јелена Димитријевић је имала 32 године када је своје песме уобличила у збирку. Трагање за разлозима због којих је била инспирисана источњачким светом, почиње још у младости. Пратећи генезу њеног живота, уочавамо да је утицај оријента био веома изражен. Књижевним историчарима управо ће то бити повод да о њој говоре у контексту оријенталног, источњачког.

О поезији Јелене Димитријевић у свом приказу Павле Поповић говорио је крајње благонаклоно и са широким признањем. Он је истакао да је после Милице Стојадиновић Српкиње, Јелена прва Српкиња која пише песме. Још док је Јелена Димитријевић своје песме објављивала одвојено у листовима, оне су одавале леп утисак. Када је песме уредила и издала у једној збирци, дала је повод за још веће поштовање.

Поповић истиче да је од посебног значаја што је ове песме писала жена, а то је у нашој књижевности био редак случај. У тадашње време у нашем књижевном животу жена није имала велику улогу. Међутим, проблем није био само у одсуству жена у реду књижевника, већ и у њиховој немарности према књижевности. Јелена Димитријевић је, по мишљењу Павла Поповића, жена одвојена од других жена (Поповић 2002: 217). Она воли књижевност и ради на њој.

Јелена Димитријевић је почела писати поезију у каснијој животној доби и то ретко – годишње по једну песму, без посебног повода. Али, живећи у Нишу и упознавши турски живот, она је у њему пронашла инспирацију и дошла на идеју да тај живот узме за предмет поезије. У својој збирци певала је о источњачкој љубави. Песме ове тематике везане су једна за другу у један циклус назван – „Зехри”. Посвећене су Муслиманки Зехри, за коју се претпоставља да је била Јеленина познаница, јер је песникиња гајила пријатељства са муслиманским женама које је упознала у Нишу. Зехра је Туркиња коју воли млади Србин, али она је сувише привржена својој вери, не жели да се покрсти и он због тога не може да је ожени.

После извесног времена испоставља се да му је Зехра неверна и он је оставља. Међутим, млади Србин наставља да се заљубљује у друге жене. Песникиња његове љубавне јаде пореди са љубавним јадима песника Мирзе

Шафија. Као што је Шафи у љубави патио за Зулејком, тако је и млади Србин патио за Зехром. Наводимо стихове из истоимене песме:

„Ти ме, Зехра, изневери
Па пошто ти није жао:
Поврати ми одмах прстен
Који сам ти некад дао!

...Мењат' љубав ја признајем,
Лепо није баш није мало!
Да л' је лепо или ружно –
До тога ми није стало...

...Ваш чувени Мирза Шафи
Чинио је исто тако –
Мењао је често љубав
Но зар њему беше лако?
Зулејка га изневери...
Ти си Зехра њена друга,

Кад помислим само на то
Спопадне ми срце туга.
И Мирза је туговао
Прву љубав спомињао,
Ако ј' друге миловао –
Зулејке му беше жао. ”
(Димитријевић 1894: 61–62)

Павле Поповић се даље у свом приказу бави описима других љубавних авантура младог Србина, али указује и на песму „На Босфору” која обилује богатим поетским описима и метафорама:

„Светли је месец сакрио лице,
Угасиле се јасне звездице,
Подиже зора румени вео
Синуше мора и Стамбол цео
Јер из колевке људског рода
Преко најлепшег небеског свода
Похита сунце брзином јарком
С пругама златним пратњом му жарком
Обасја Стамбол и плаво море
Опаса зраком чаробне дворе
Позлати куле и мунарета
Затрепта пламом Софија света!”
(Димитријевић 1894: 114)

Босфор има посебну симболику, јер се налази између Балканског полуострва и Мале Азије; сапаја Црно море са Средоземним морем. Представља морски пут међународног значаја, пут двеју цивилизација, управо оних о којима је у својој поезији певала Јелена Димитријевић.

Поповић, такође, истиче да историја о Арифу чини нарочити циклус песама „Ариф или Зариф”. Ово је поетско приповедање о љубави између Арифа и Зарифе. Ана Стјеља у докторској дисертацији *Елементи традиционалног и модерног у делу Јелене Димитријевић* истиче да је за ову целину карактеристично то што је у већини песама предмет певања мушкарац, а љубавна осећања исказује жена, те да су доминантни мотиви сунца, који су карактеристични за источњачку љубавну поезију. Символ сунца употребљен је и приликом описа девојачке лепоте. Песникиња је одређене речи употребљавала у оригиналу, што указује на њено добро познавање турског језика (Стјеља 2012: 75–77).

Павле Поповић посматрајући позитивистички „Јеленине песме” истиче да је, изабравши да пева о турском животу, отворила себи пут и створила нову врсту поезије. Иако је познавала турски живот у Нишу, хтела је да га упозна што боље. Путовала је у Цариград и то путовање оставило је траг у њеним песмама. Дobar пример је претходно поменута песма „На Босфору”.

Осим песама које се везују за турски живот, постоје песме које су имитација нишког говора и слика старог нишког живота. Дијалекат којим је писана „Баба Краса” није нимало поетичан, али показује Јеленину вештину и за ову врсту поезије. Песма „Баба Краса” је песнички монолог старе Нишлијке. Ауторка је назвала „приповетком у стиху”, што представља прву песму те врсте у нашој женској књижевности (Перић 2006: 165). Ана Стјеља истиче да је то била прва и јединствена појава да једна песникиња у стиху испише приповест из нишког живота и да притом употреби говорни језик, односно нишки дијалекат (Стјеља 2012: 85). Павле Поповић изнео је на следећи начин виђење овог Јелениног дела: „И после, у песми има доста лепих места, оригиналних компарација и пријатних слика наивности старог времена” (Поповић 2002: 219). Песма „Баба Краса”, својим иновативним садржајем читавој Јелениној збирци даје већи значај. То је песма која представља први покушај у модерној српској књижевности да се створи поезија на дијалекту. У њој старица Краса прича о својој младости, о временима која су прошла и онима која долазе. Овде је присутан сукоб старог и новог, традиционалног и модерног, што указује на Јеленину животну и литерарну опсесију (Стјеља 2012: 85–86).

Међутим, у свом приказу Јеленине збирке Павле Поповић је и врло објективан. Указује да версификација у песмама није савршена и да има врло неприродно скраћених речи. Затим додаје: „Има иначе неумесне употребе речи; има речи употребљених онде где им није место; у стиховима, на пример, који немају сувише поетске претензије, нађе се одједном понека реч сувише поетска...” (Поповић 2002: 220). Анализу завршава констатацијом, да иако „Јеленине песме” немају версификацију каква би се могла изискивати, ипак, поседују оригиналан карактер и зато заслужују да буду лепо прихваћене.

Вршећи синтезу написаног истичемо да је Павле Поповић у приказу о Јелениним „Песмама” позитивистичким чињеницама објаснио њена карактеристична тематска интересовања, а то су: положај жене у турским срединама, харемски живот, исламски амбијент и идејни план. Поменули смо да

је у предавању на Великој школи Поповић указао да приликом проучавања књижевног дела, критика полази од писца, односно обраћа пажњу на његово порекло, породицу, васпитање, образовање, начин живота. У приказу о Јелениним песмама на самом почетку исказао је поштовање према њеној личности, пре свега према заинтересованости за књижевност, јер је и сама „живела књижевност” под утицајем мајке, рођака и мужевљеве породице.

По позитивистима удео у настанку књижевног дела једног писца имају околина и друштво у којем живи. Поповић анализирајући Јеленину збирку песама истиче да је имала све услове да верно прикаже положај жене у турским срединама, јер је живела у Нишу и имала контакт са тамошњим Муслиманкама; са њима се дружила, али је и путовала у Цариград, да би тај живот боље упознала.

Када је у питању књижевно дело, позитивисти су се бавили његовим односом према времену, односно његовом положају у књижевности ранијег и тадашњег доба. Поповић је указао да у нашем књижевном животу жена нема велику улогу и да се због тога јавља оскудица финоће и отмености, али да Јеленине *Песме* својом појавом дају допринос цивилизацији, јер је реч о жени писцу, које су биле ретке у то време и неправедно скрајнуте. У својим песмама она је сусрет старог и новог сагледавала у ширем оквиру, као сусрет двеју цивилизација. Била је прави борац за женска права и писац „женске књижевности”, равне „мушкој књижевности”. Њено дело је очит пример конгенијалног споја двеју поетика: народне и уметничке. Јелена је значајан стваралац модерне књижевности, списатељица која се није придржавала забрана. Њен живот био је непрекидна побуна жене да победи балкански патријархализам. Све песме, путописе и писма, посветила је једној доминантној теми – положају жене у друштву. Интересовање јој је било усмерено на свет турских жена и оријентални колорит Ниша. Проблем новог модела васпитања Муслиманки и еманципација жена за српску књижевност, у то време, био је нова и оригинална тема. Јелена Димитријевић је певајући о животу турских жена стварала, на нов начин, оригиналну поезију.

Закључујемо да је писање Јелене Димитријевић, необично из два разлога: прво – због изразите усмерености на жене уопште и друго – због интересовања за судбину жена на Истоку. У оба случаја она говори о женама у традиционалном окружењу, али и о процесу њихове еманципације. Истраживала је положај муслиманских жена које су живеле на прелому векова, када су морале да одлуче да ли ће или не да одбаце зар, да прихвате образовање и независнији стил живота. Чињеница да је Јелени Димитријевић био дозвољен приступ потпуно затвореном животу у харему, сведочанство је о врсти поверења које је имала код својих муслиманских пријатељица. Њихово присуство у Нишу било је извор фасцинације, чињеница која је морала да се истражи са посебном радозналешћу.

На основу свега изложеног можемо се сложити са констатацијом Ане Стјеље да је збирка песама Јелене Димитријевић ишла у корак са књижевним тенденцијама времена у коме је настала, али и да је у неким сегментима искакала из постојећих књижевних оквира. Окренутост Истоку и успешно

инкорпорирање његове традиције, одредили су Јеленин књижевни и животни пут. Њено стваралаштво одређује и чињеница да је била жена писац, што је сврстава у ред изузетних појава на српском књижевном небу. Поезија јој није достигла велике естетске домете, али је допирала до срца читалаца. С правом можемо закључити да је Јелена Димитријевић била значајна песничка појава због развијеног осећаја за реч и мисао и личне потребе за писањем, те тежње ка стварању књижевне оставштине свом народу (Стјеља 2012: 91). Упркос томе што су нове песничке тенденције увелико кореспондирале са Европом, постојала је публика која се одушевљавала управо оваквим песничким садржајима.

ЛИТЕРАТУРА

- Велек, Ворен 1974: Р. Велек, О. Ворен, *Теорија књижевности*, Београд: Нолит.
- Деретић 2004: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Деретић 2007: Ј. Деретић, *Огледи о српској књижевности*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Димитријевић 1894: Ј. Димитријевић, *Песме Јелене Јов. Димитријевића*, Ниш.
- Ђорђевић 2006: М. Ђорђевић, Поезија Јелене Димитријевић у свом времену и данас, у: М. Стојановић (уред.), *Зборник реферата са научног скупа Јелена Димитријевић – живот и дело*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу: Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 119–127.
- Ђурић-Милојковић 2008: Ј. Ђурић-Милојковић, *Успони српске културе*, Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовановић 2006: М. Јовановић, Духовни простор у стваралаштву Јелене Димитријевић – прилози за биографију, у: М. Стојановић (уред.), *Зборник реферата са научног скупа Јелена Димитријевић – живот и дело*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу: Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 87–95.
- Кулаузов-Реба 2010: Ј. Кулаузов-Реба, *Женски Исток и Запад*, Београд: Задужбина Андрејевић.
- Палавестра 1995: П. Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, Београд: СКЗ.
- Пековић 1987: С. Пековић, *Српска проза почетком 20. века*, Београд: Просвета.
- Перић 2006: Ђ. Перић, Осврт на популарност песама Јелене Димитријевић „Сунце јарко” и „Баба Краса”, у: М. Стојановић (уред.), *Зборник реферата са научног скупа Јелена Димитријевић – живот и дело*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу: Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 155–183.

- Поповић 1972: П. Поповић, *Из књижевности*, Нови Сад/Београд: Матица српска.
- Поповић 2002: П. Поповић, *Књижевна критика – књижевна историографија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стјеља, Ана. *Елементи традиционалног и модерног у делу Јелене Димитријевић*. <<https://fedorabg.bg.ac.rs>>get>get> 26. 06. 2018.
- Тодорова 2006: М. Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Београд: Круг.
- Шоп 1982. И. Шоп, *Исток у српској књижевности*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Snežana Baščarević

THE POSITIVIST APPROACH OF PAVLE POPOVIĆ TO SONGS
BY JELENA DIMITIJEVIĆ

(Summary)

The work was aimed at presenting *Songs* by Jelena Dimitrijevic through the positivist approach of Pavle Popović. In her presentation Popović spoke of her poetry with utmost sympathy and with wide recognition. When Jelena Dimitrijević appeared, she surprised her for many things, mostly with her energy that crushed the way emancipates of women in this, in her time, completely oriental space. It was concluded that positivistic facts can explain the characteristic thematic interests of this writer: the position of women in Turkish environments, the harem life, the Islamic ambience, as well as the conceptual plan of her poetry.